

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, "Începuturile neoliticului timpuriu în spațiul intracarpatic transilvănean",

Colecția *Bibliotheca Universitatis Apulensis XII*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2005

Reprezentant de seamă al tinerilor arheologi preistoricieni, cu nenumărate investigații de teren și publicații axate pe problematica începutului neoliticului transilvănean, Marius - Mihai Ciută este născut în municipiul Sfântu Gheorghe. S-a format profesional la Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, sub îndrumarea domnului Prof. Univ. Dr. Sabin Adrian Luca. Preocupările în domeniul neoliticului timpuriu le-a continuat odată cu angajarea sa ca asistent al Universității "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, sub coordonarea domnului Prof. Univ. Dr. Iuliu Paul.

Lucrarea a fost concepută în scopul sistematizării și prezentării dintr-o perspectivă actualizată a informațiilor privitoare la etapele incipiente ale neoliticului timpuriu nord-dunărean, cu referire specială la spațiul transilvănean.

Este structurată echilibrat în opt capitole: I. Introducere. Premise epistemologice și repere metodologice; II. Stadiul actual al cercetărilor asupra neoliticului timpuriu; III. Specificul geo-morfologic și clima în perioada neoliticului timpuriu pe teritoriul României; IV. Cultura materială; V. Cronologia relativă și absolută; VI. Raporturi cu culturile contemporane și învecinate; VII. Concluzii; VIII. Anexe; Capitolele sunt împărțite în subcapitole, conform unor criterii ce țin de organizarea materialului.

Primul capitol, Introducere - prezintă aspecte generale referitoare la cercetarea și periodizarea neoliticului nord-dunărean și faptul că pentru acest spațiu s-a utilizat timp de aproape 40 de ani, termenul convențional de "*sistemul Milojcici-Lazarovici*". Totuși autorul nu și-a propus impunerea unui termen anume și nici rezolvarea tranșantă a unor divergențe mai vechi din bibliografia de specialitate. Utilizarea termenului "*Precriș*", susținut și în cadrul tezei de doctorat (2002), este păstrat și în lucrarea de față, cu specificația că el are o valoare convențională, a unei soluții de lucru.

Capitolul II este împărțit în două subcapitole: Evoluția cercetărilor și a terminologiei cu privire la neoliticul timpuriu nord-dunărean și

Evoluția definirii conceptului de neolitic balcano-dunăreano-carpatic în literatura străină.

Primul subcapitol prezintă fenomenele culturale ce au avut loc la începutul Holocenului în vastul areal ce cuprinde Orientul Apropiat, Asia Mică și sud-estul Europei, rezultate firești ale schimbărilor climatice, a genezei și dezvoltării incipiente a vieții neolitice.

Publicarea timpurie a lucrărilor referitoare la neoliticul timpuriu nord-dunărean și crearea sistemelor cronologice propuse pentru spațiile vecine de Ida Kutzián 1944 (Ungaria); V. Milojcici 1949 și D. Garašanin 1954 (Yugoslavia) au făcut ca descoperirile asemănătoare de pe teritoriul României să fie raportate la aceste sisteme.

Prima sinteză asupra neoliticului timpuriu din Transilvania a fost realizată de N. Vlassa care a reușit o evaluare cultural-evolutivă a culturii Criș.

Au urmat apoi tendințele autohtoniste ale altor autori, manifestate în direcția demonstrării unui neolitic aceramic (protoceramic), dezvoltat pe baze autohtone, mezolitice - sau chiar epipaleolitice - similar cu cel din Tesalia.

În anii '60 prin cercetările de la Cluj - Gura Baciului, a fost descoperit de către N. Vlassa un "*facies foarte vechi al culturii Criș*", ce avea toate caracteristicile pentru a fi considerat drept "*cel mai vechi nivel neolitic din România*".

Pentru bibliografia de specialitate românească, anii '70 au însemnat consacrarea sistemului evolutiv cultural - cronologic propus de Vl. Milojcici (1949, 1950 și 1951), cu adăugirile, îmbunătățirile sau criticile care i-au fost aduse de diferiți autori, la care s-au adăugat contribuțiile decisive propuse de Gh. Lazarovici.

Pe parcursul ultimelor decenii ale secolului XX, apar noi analize asupra genezei și dezvoltării vieții neolitice timpurii, realizate de cercetători precum Vl. Dumitrescu, I. Paul, S. A. Luca, N. Ursulescu, A. László și mulți alții.

Al doilea subcapitol tratează neolitizarea, cu principalele zone geografice care au oferit condiții geo-morfologice prielnice acestui fenomen. Sunt apoi prezentate principalele descoperiri și teorii legate de neoliticul tim-

puriu, efectuate în secolul trecut de către Ch. Tsuntas (Dimini și Sesklo) ce realizează o vedere de ansamblu asupra neoliticului din Grecia.

Cercetările asupra neoliticului timpuriu sunt continuate de V. G. Childe, ce are la bază ideea genezei unice a începutului neoliticului în spațiul Semilunei Fertile, prin așa numita Revoluție Neolitică.

Sunt prezentați cercetătorii care au efectuat săpături arheologice și au publicat lucrări referitoare la procesul neolitizării: H. Frankfort (1927), G. Mylonas (1929), G. Clark (1964), S. Weinberg (1947), M. Gabriæ (1928, 1931-1932), Vl. Milojcici (1952-1953, 1956), M. Garašanin (1959), ce au făcut posibilă conceperea unei scări cultural-cronologice evolutive, a succesiunilor de locuire neolitice timpurii din spațiul central-grecesc, după cum urmează: Preceramic (Aceramic) - Monochrom (numit și Fruhkeramik) - Protosesklo - Sesklo - Dimini etc., acestea fiind la rândul lor subîmpărțite în mai multe etape.

Anii '60 sunt reprezentați de S. Dimitrievici, B. Jovanovici și D. Srejevici, care au contribuit definitiv la definirea fenomenului de tip Starcevo. În această perioadă se intensifică cercetările arheologice și se înmulțesc exponențial informațiile și ideile referitoare la procesul neolitizării. Apar două curente teoretice principale: teoria difuzionistă (monogenistă) și teoria autohtonă (poligenistă).

Referindu-se la neoliticul timpuriu balcano-anatolian, cercetătoarea Marija Gimbutas, utilizează sintagma de Vechea Civilizație a Europei, aceasta desemnând o entitate istorico-arheologică ce comporta trăsături, tehnici și forme de organizare proprii și o dezvoltare autonomă paralelă cu o civilizațiile similare din Orientul Apropiat.

În anii '90 apar noi opinii asupra conceptului neolitizării (ca fenomen original) și al neoliticului (ca perioadă distinctă). O contribuție esențială la dezvoltarea acestor idei au avut-o cercetările sistematice în areale noi dar și cercetările interdisciplinare.

Complexul cultural Starcevo-Criș este împărțit, după ultimele aprecieri, în cel puțin două faze distincte, după cum urmează: cultura Precris, numită de unii cercetători Gura Baciului - Cîrcea, căreia îi corespunde la sud de Dunăre, cronologic și cultural, ceea ce numesc cercetătorii sârbi cultura Protosesklo sau orizontul grupelor culturale cu ceramică pictată cu alb; urmate de cultura Starcevo-Criș propriu-zisă.

Capitolul III are trei subcapitole: 1. Delimitarea și principalele caracteristici geomorfologice; 2. Ecosisteme și surse de materii prime; 3. Propuneri de reconstituire a paleomediului comunităților.

Arealul fizico-geografic numit convențional Transilvania intracarpatică, desemnează în linii mari teritoriul deosebit de complex din punct de vedere geo-morfologic, circumscris celor trei grupe majore ale Carpaților românești. Sunt evidențiate caracteristicile munților, dealurilor, podișurilor, câmpiilor, rețelei hidrografice, aspectele climatice și bogăția resurselor de materii prime (sarea, lemnul, cuarțul, gresiile etc.).

Reconstituirea paleomediului comunităților culturii Precris a fost posibilă prin dezvoltarea cercetărilor inter-, trans- și pluridisciplinare. Trecerea de la Pleistocen la Holocen a constituit o perioadă de profunde transformări geoclimatice. Reconstituirea climatului din diferitele etape ale Holocenului a fost posibilă prin analizele paleofaunistice (clima și vegetația sunt factorii care au influențat tipul de animale crescute cu predilecție de purtătorii culturii Precris) și paleoetnobotanice (sunt deosebit de puține date și vizează etapele finale ale culturii Starcevo-Criș).

Capitolul IV este împărțit în trei subcapitole: 1. Așezări și locuințe; 2. Ocupații și meșteșuguri (acesta este împărțit în 4 subcapitole: A. Cultivarea plantelor; B. Creșterea animalelor și vânătoarea; C. Olăritul și ceramica; D. Alte ocupații); 3. Considerații ale vieții spirituale.

Așezările au fost amplasate cu predilecție pe terasele relativ înalte și accidentate ale unor afluenți mici, de gradul III sau gradul IV, ai marilor râuri (Mureșul, Oltul și Someșul Rece). Locuințele în cadrul așezărilor erau dispuse în șiruri mai mult sau mai puțin ordonate (paralele) de regulă în funcție de configurația terenului. Materialul preponderent de construcție al lor (indiferent de tip) fiind lemnul, piatra și mai puțin argila. Sistemul de construcție al locuințelor din punct de vedere tehnic și tipologic, evoluează de la o fază la alta (sunt întâlnite bordeiele, locuințele de suprafață și locuințe cu platformă de piatră).

Diferitele obiecte din piatră, os și corn, descoperite în cadrul așezărilor culturii Precris, arată clar faptul că purtătorii acestei culturi practicau agricultura. Rolul produselor vegetale în alimentația comunităților primitive a fost deosebit de important, aportul proteinelor vegetale fiind esențial.

Rezultatele analizelor paleofaunistice arată foarte clar rolul principal pe care îl ocupa creșterea animalelor (erau preferate ovi - caprinele, urmate de bovine). Vânătoarea a fost mult diminuată față de perioadele anterioare, totuși și-a menținut o oarecare importanță.

Canțitățile apreciabile de ceramică descoperite în toate așezările dovedesc practicarea cu predilecție a olăritului în cadrul meșteșugurilor. Sunt apoi tratate aspectele de ordin tehnologico-funcțional. Materialele ceramice sunt supuse unor analize, determinări și măsurători specifice, rezultatele lor furnizând informații care, traduse în termeni istorici, s-au dovedit a fi deosebit de importante în înțelegerea proceselor fabricării și în interpretarea acestor artefacte. Sunt tratate foarte detaliat principalele forme tipologice de vase ceramice ce privesc periodizarea culturii Precriș. În cadrul acestei culturi, principalele tipuri de ornamente în etapele timpurii, sunt cele realizate prin tehnica pictării cu buline, rotunde și/sau ușor alungite.

Alte ocupații ce privesc modul de viață al purtătorilor culturii Precriș sunt tratate separat (prelucrarea pietrei, osului, cornului, etc).

Analizele traseologice asupra uneltelor din os și corn au dus la concluzii extrem de importante legate de funcționalitatea pieselor. În cadrul culturii Precriș apar tipuri inedite de unelte față de cultura Starcevo-Criș.

Una din îndeletnicirile comunităților Precriș din Transilvania a fost exploatarea sării, așezările fiind amplasate chiar în apropierea acestor surse naturale de sare.

Viața spirituală este integrată într-un sistem religios riguros structurat în jurul a două entități: unul feminin, care nu mai este doar un *"simbol al fecundității și fertilității"* ci devine o apariție mitică, concepută ca *"Ființa Supremă"*; respectiv principiul masculin, evocat de *"Taur"*, care tinde să aibă o expresie tot mai antropomorfizată, de regulă subordonat (acolit) al entității feminine.

Sunt prezentate apoi principalele descoperiri și caracteristici ale plasticii zoomorfe, antropomorfe, plastica mărunță din piatră, a *"capetelor din piatră"* și altărașele de cult din ceramică din cadrul culturii Precriș.

Referitor la ritul și ritualul funerar, așezarea de la Gura Baciului este singura care a oferit date și informații asupra comunităților Precriș din Transilvania, prin cele 10 morminte descoperite până acum.

Capitolul V este împărțit în două subcapitole: 1. Repere de cronologie relativă și periodizarea internă; 2. Probleme de cronologie absolută.

Reperetele cronologiei relative au fost fixate cu ajutorul metodei tipologico-comparative, căutându-se legăturile cu lumea anatoliană și egeeană, precum și cu arealul carpatic. Cultura Starcevo-Criș, ca fenomen cu spațiu de geneză în zonele nord-vest balcanice, se manifestă în spațiul intracarpatic transilvănean ca rezultat al unui proces mixt, de difuziune culturală, completat și de un probabil aport uman, la finele evoluției culturii Precriș, grefându-se (atât cultural cât și antropologic) tocmai pe acest fond. Elementele care deosebesc cele două culturi (Precriș și Starcevo-Criș) sunt mult mai multe decât cele care le apropie.

Dacă primele două faze din sistemul cultural-evolutiv, avansat de Gh. Lazarovici, corespund în linii mari, culturii în discuție (Precriș), următoarele (IIB - IIIA-IIIB-IVA-IVB) nu mai sunt acceptate ca atare. Fenomenului starcevizării îi rămâne o perioadă scurtă, datorită apariției aspectului Chalcolitic Balcano-Anatolian (policromia în Oltenia, sud-estul Transilvaniei și Moldova), iar faza IIIB în sistemul Lazarovici marchează momentul când neoliticul timpuriu se generalizează pe întreg teritoriul nord-dunărean.

Datele de cronologie absolută pentru spațiul intracarpatic lipsesc, iar cele mai timpurii orizonturi culturale neolitice sunt considerate a fi contemporane cu cele din spațiile aflate la sud de Dunăre. Autorul plasează momentul de început al culturii Precriș la jumătatea mil. VII - a. Chr, respectiv 7500 BP (5500 b.c, echivalent cu aproximativ calBC), iar durata de evoluție fiind de cel puțin 500 de ani.

Capitolul VI este împărțit în două subcapitole: 1. Raporturi cu fondul local, de tip mezolitic; 2. Raporturile cu zona tesalo-balcano-dunăreană și anatoliană.

În prima fază a culturii Precriș (I) contactele cu populațiile locale mezolitice au fost rare, iar influențele reciproce slabe, situația se va schimba în faza Precriș (II), când contactele devin mai frecvente, fiind posibile fenomene de aculturație, dar și de feed-back, ce dovedesc influențe venite din zonele periferice.

Existența unor relații-raporturi între orizontul cultural de tip Precriș și fenomenele culturale contemporane ale orizontului neolitic timpuriu egeo-balcano-dunărean, a fost surprins prin intermediul cercetărilor arheologice din

diferite situri, în următoarele situații: prezența unor obiecte și materiale; prezența unor tehnici străine de prelucrare a uneltelor, de confecționare a vaselor ceramice; existența unei economii agro-animaliere; existența unor așezări și locuințe similare cu cele din zonele originare și/sau învecinate.

Aspectul transilvănean al orizontului, având o poziție periferică în nordul extrem al complexului balcano-dunărean, se comportă ca atare, în sensul că aici se conservă (canonizează) elemente originare (mai bine decât în zonele originare, unde evoluția își urmează cursul firesc, modificările fiind inerente), evoluând ca un aspect regional, ușor izolat de impulsurile sudice.

Capitolul VII. Concluzii. Problema definirii conceptuale a celui mai vechi orizont neolitic timpuriu ce a evoluat la nord de Dunăre și - inerent, în spațiul intracarpatic transilvănean - este dificil de soluționat (după părerea autorului - este chiar imposibil), atâta vreme cât există opinii și argumente convingătoare pentru definirea termenului fenomenului Starcevo-Criș fie ca o cultură, fie ca un complex cultural.

Lucrarea cuprinde și câteva anexe:

1. Repertoriul descoperirilor aparținând culturii Preciș. Sunt tratate cele 24 de puncte și/sau așezări descoperite până în momentul de față, din care 16 sunt atribuite cu certitudine acestei culturi, în timp ce 8 sunt incerte.

Prezentarea integrală a descoperirilor ce aparțin culturii Preciș din România s-a realizat în funcție de: a. Localitatea; b. Toponimicul; c. Localizarea; d. Caracterul descoperirii; e. Încadrarea cultural cronologică; f. Locul și felul de păstrare al materialelor arheologice; g. Trimiteri bibliografice.

Pentru a facilita accesul cercetătorilor străini la conținutul lucrării, cartea are un Rezumat realizat în limba engleză. Cartea beneficiază de o Bibliografie consistentă și de 10 hărți, 27 figuri, 94 planșe.

Secolul trecut a reprezentat o perioadă în care problemele legate de apariția și evoluția neoliticului timpuriu pe teritoriul României au fost clarificate prin crearea sistemelor privind periodizarea culturii Starcevo-Criș. Cercetările efectuate de către autor în ultimii 12 ani, oferă cititorilor o nouă abordare asupra acestui fenomen - cultura Preciș - ca fiind prima cultură neolitică de pe teritoriul României.

Cu siguranță această lucrare, ce privește dintr-o nouă perspectivă neolitizarea spațiului intracarpatic prin definirea culturii Preciș, va avea un ecou răsunător, mai ales din partea cercetătorilor din România ce sunt direct preocupați în această problemă. Volumul tratează obiectiv stadiul cercetărilor asupra neoliticului timpuriu de pe teritoriul menționat și reprezintă un punct de vedere asupra fenomenului din perspectiva cercetărilor la începutul sec. XXI.

Dan Lucian Buzea